

Filosofie a krize I a II [1981]

Přípravné poznámky

1. Různé krize v dějinách; skepse vůči „krizím“
 2. Víme ovšem, že takové krize existují a jsou jakožto krize i chápány. Je to jen omyl? Masová psychóza? Nebo jen psychóza intelektuálů?
 3. Co může filosofie říci o povaze („podstatě“) krizí vůbec a jednotlivých (dějinně jedinečných) krizí zvlášť?
 4. Filosof v dějinách: – filosof uprostřed krize. Za legitimní nelze považovat pouhý pohled z odstupu, pohled diváka.
 5. Nezbytnost reflexe: filosofie se musí tázat, jaký je její bytostný vztah ke krizi (ať už ke krizím vůbec, ať – a to zejména – k určité, přítomné krizi).
 6. Zrod filosofie: uprostřed krize resp. hned celé řady krizí. Citát z Rádla.
 7. Podíl filosofie na krizi. Přijetí podílu, přijetí odpovědnosti. Nutnost začít u sebe. (Kde vlastně začíná krize?)
 8. Kdy se filosofie ocitá sama v krizi? Tj. kdy začíná filosofie (která se dějinně ocitá v krizi, tj. v dějinné, společenské krizi) být ve filosofické krizi, tedy v krizi, která je vlastní její krizi?
 9. Krize filosofie: když se filosofie začíná rozcházet s pravdou a když začíná zapomínat na bytí.
 10. Filosofie, která žije uprostřed krize (dějinné, společenské), si této krize nemůže nevšímat, nemůže pracovat, jako by žádné krize nebylo. Právě tím by se začala rozcházet s pravdou.
 11. Filosofie, která by si dějinné, společenské krize nevšímala, by osvědčovala jistou základní netečnost, svědčící o zapomínání na bytí.
 12. Proto krize filosofie nespočívá ani hlavně, ani původně v myšlení, neboť rozchod s pravdou – a už vůbec zapomenutí na bytí není zdaleka jen myšlenkovou chybou, myšlenkovým omylem.
 13. Proto se ukazuje, že dokonce i sama filosofická krize koření ve filosofickém „základu“, tj. v životním postoji, způsobu života, orientovanosti životní, stylu životním atp. (termíny zatím jen ohraničují terén)
 14. Analýza ovšem může být provedena – teprve tam, kde už došlo k zvnějšnění této „vnitřní“ orientovanosti – tedy právě v rovině dějin.
 15. Jenom filosofie je schopna vztáhnout obojí, vnitřní i vnější, k témuž, totiž k „celku“. Vnitřní a vnější náleží k sobě a jen spolu představují skutečnou „krizi“.
- (Poznámky z 22.11.81)

Předpoklady?

1. Filosofie v krizi je stále ještě filosofie.
2. Odlišujeme mezi krizí filosofie a jejím scestím.

3. Filosofie, která sešla na scestí, si podržuje už jenom vnější znaky podobnosti se skutečnou filosofií (neboť filosofie je cesta sama, kdežto scestí už znamená, že cesta byla opuštěna).

4. Krize filosofie vyrůstá z krize jejího „niterného“ vztahu k pravdě; proto jsou počátky krize zvnějšku nerozpoznatelné.

5. Filosofická krize je vždy spjata s krizí společenskou, ale není ani jejím „odrazem“, ani jejím jediným původcem.

(5. 12. 81, Písek)

1. Věda může být vymezena svým tématem resp. svým „předmětem“ V tom případě je tento její předmět vyňat z „celku“ skutečnosti, stává se jen určitým výsekem „univerza“, takže příslušná věda ztrácí svou povolnost zabývat se něčím jiným, co je za hranicemi onoho výseku, zejména pak tím, co uvádí vymezený předmět do souvislosti s celkem – a už vůbec tímto celkem samotným. Svou specializací resignuje věda zároveň na kompetenci v záležitostech poznání za hranicemi zvolené specializace.

2. Věda může být určena (spíš než vymezena) svou metodou (resp. svými metodami). V tom případě ovšem její metody jsou buď jen jí samotné vlastní – a pak je nemůže legitimně aplikovat za hranicemi svého oboru; anebo je sdílí s jinými vědami, a pak přichází k platnosti bod 1., totiž že se od těchto „jiných“ věd může oddělit a odlišit buď svou specializací na vymezený předmět zkoumání, anebo tím, že vedle zmíněných společných metod má ještě nějaké své vlastní, s jinými vědami nesdílené metody – což je právě míněno v bodu 2. V takovém případě je takovými jen sobě vlastními metodami konstituována (nebo alespoň spolukonstituována, je-li jich víc anebo podílí-li se na její konstituci ještě nějaké jiné konstituenty). Připustíme-li, že i jiné vědy (nejméně však jedna jediná jiná věda) mají takové své vlastní metody, jimiž jsou konstituovány, znamená to, že zároveň se svou specializací, která je už konstitutivně dána určeností jednou nebo více specifickými, do jiných věd nepřenositelnými metodami, přijímá taková věda jednoznačnou abstenci v eventuelním kompetenčním úsilí o řešení problémů, překračujících hranice její specializace.

3. Záleží ovšem na pojetí toho, čemu říkáme „metoda“. V bodě 2. platí vše, co bylo řečeno, za jednoho tam nevysloveného předpokladu, totiž že je nějaká přímá vazba mezi předmětem výzkumu a užitou metodou. Může se samozřejmě stát, že možnost legitimní aplikace metody je širší než právě zkoumaný předmět, a pak lze též metody užít i na jiné předměty. V tom případě však všechny předměty, při jejichž zkoumání lze určitou metodu legitimně aplikovat, představují širší úsek (výsek) univerza, který je tím „předmětem“, k němuž se zmíněná metoda v oné „přímé vazbě“ vztahuje. Zkrátka jde o předpoklad, že „jaká metoda, takový předmět“ a naopak „jaký předmět, taková metoda“.

4. Existují však „metody“ (v jiném smyslu toho slova), které se takto přímo a jednoznačně nevztahují k žádnému předem vymezenému předmětu, resp. které se k určitému předmětu vztahují „nepřímo“, „nepředmětně“, přes vztah k jinému předmětu (= prostřednictvím vztahu k jinému předmětu). Tomu je třeba věnovat zvláštní pozornost.

Písek, 8. 12. 81

Filosofie je a zároveň není určena svým „předmětem“ (rozuměj: předmětem svého zkoumání). Jejím „předmětem“ je vše, veškerenstvo, celek světa, univerzum. Tím je dána její odlišnost od kterékoliv vědy – jestliže ovšem budeme „univerzum“ chápat v tom širokém a plném smyslu, v němž je všemu dáno určité místo a kde nic není vytlačeno na okraj nebo za okraj zájmu jenom proto, že se to vymyká určitému typu přístupu či pohledu atd. (Např. astrofyzika či lépe kosmologická fyzika se sice v jednom smyslu zabývá univerzem, ale v jiném smyslu z tohoto „svého“ univerza dělá jen jistý výsek, zatímco mnoho jiného, co ke skutečnému univerzu nepochybně náleží, nevěnuje vůbec pozornost – třeba člověku, dějinám lidstva atd.) Ale filosofie není tímto svým „předmětem“ určena především proto, že to vlastně není předmět (v ontologickém smyslu), protože vedle předmětné stránky má i svou stránku nepředmětnou; za druhé a hlavně proto, že se filosofie nevztahuje jen ke skutečnosti, která vedle své předmětné stránky má i stránku nepředmětnou, nýbrž také ke „skutečnosti“, která je ryzí nepředmětností, tj. která žádnou předmětnou „stránku“ nemá. A filosofie je bytostně „určena“ tímto „ne-předmětem“, jímž je ryzí nepředmětnost.

Filosofie ovšem nemůže onu ryzí nepředmětnost, tj. tento „nepředmět“ učinit svým předmětem tak, že se k němu vztáhne svými předmětnými intencemi, nýbrž právě jen nepředmětně. To znamená, že se předmětnými intencemi, kterými je vždy vybavena, musí nutně vztahovat k něčemu jinému, co má také svou předmětnou stránku. Okolnost, že lidské myšlení disponuje obojím druhem intencí, však ještě nestačí na konstituci filosofie. Mythos se vyznačoval tím, že převážnou péči a pozornost soustředil na intence resp. konotace nepředmětné a naproti tomu předmětné nechával na okraji svého zájmu. Řecký logos, tj. celé první období (eón) filosofického a zejména vědeckého myšlení (vědeckého již ve starořeckém smyslu, ale zvláště ve smyslu novodobé vědy), se intenzivně soustředil právě naopak na předmětné intence (a konotace) a přestal věnovat pozornost intencím (a konotacím) nepředmětným. Filosofie fakticky vznikla na půdě či ve světě logu; pro filosofii však nikdy nejsou a nesmějí být její první, počáteční kroky fatální, neboť k bytostné povaze filosofie náleží tendence vracet se k vlastním počátkům (faktickým), odhalovat jejich předpoklady a tedy vlastně skutečné „počátky“, tj. principy, a dotazovat se po jejich oprávnění a zdůvodnění (jinými slovy hledat ještě „počátečnější“ principy, tzv. „poslední principy“, ultima principia). Toto počínání filosofie spočívá na zvláštní myšlenkové aktivitě, nazývané „reflexe“; reflexe je však zvláštní, od jiných odlišnou „metodou“.

Písek, 8. 12. 81

Lidské myšlení je vždycky značně „proreflektované“, tj. proniklé a silně ovlivněné reflexí (reflexemi). Přesto je reflexe ve své obecné podobě (ve svém obecném výskytu) větším dílem jakousi akcí nazdařbůh než pečlivě propracovanou metodou. Navzdory tomu se však reflexe takovou metodou může stát. Ve filosofii se reflexe stává metodou, určující filosofii jako obor, jako disciplínu (se vsí rezervou, zda vůbec můžeme o filosofii jako „oboru“ či „disciplíně“ hovořit). Filosofii můžeme chápat právě jako systematickou principiální reflexi: systematickost tu představuje nejenom poukaz na nutnost jednoty v uchopení celé skutečnosti resp. všech skutečností, ale také zároveň i jakousi zásadu,

pravidlo, velcí podrobovat všechny výsledky filosofické práce i ji samotnou novým a novým reflexím.

Co znamená takováto metoda „systematických“ reflexí, usilujících proniknout až k principům? Každá aktivita, každá akce je zaměřena k nějakému cíli, či lépe k nějakému předmětu. Ale každá takováto k určitému předmětu zaměřená akce může být učiněna předmětem podrobnějšího přezkoumání, tj. může být reflektována. Taková reflexe představuje zvláštní akci, jejímž cílem či předmětem je jiná akce (příčemž touto jinou akcí může být i jiná reflexe). Svým způsobem je reflexe nějaké akce zvláštním, ničím jiným nenahraditelným přístupem jednak k předmětu oné akce, jednak k jejímu subjektu. Platí totiž, že teprve v reflexi je možno odlišit to v akci, co má svůj původ a spadá na vrub subjektu, a to, co má svůj původ a spadá na vrub předmětu, k němuž je akce zaměřena. A to právě znamená, že reflexe, která se v jednom smyslu zaměřuje na akci, jejíž je reflexí, se v jiném smyslu vlastně odnáší jednak k subjektu této akce, jednak k jejím objektu, předmětu. Už to nám naznačuje, že intencionalita je záležitost komplikovanější, než by se na první pohled mohlo zdát. Z toho, co bylo až dosud řečeno, je zřejmé, že reflexe má přinejmenším trojí intenci: předmětem jedné její intence je reflektované akce; předmětem druhé její intence je předmět reflektované akce; předmětem třetí její intence je (může být) subjekt reflektované akce (který nadto spadá vjedno se subjektem reflexe, což si ovšem vyžaduje uvědomění prostřednictvím další reflexe, jejímž předmětem je reflexe oné akce, o jejíž předmět nám šlo).

To nám otvírá cestu ke zkoumání několika aspektů intencionálních vztahů k předmětu (předmětům) a ke srovnání různých způsobů toho, jak se předmět ukazuje jako předmět na různých rovinách buď přímé akce nebo akce reflektivní. Vždyť tu vzniká závažný problém možnosti identifikace předmětu několika různých intencí.

Písek, 8. 12. 81

Specificky Filosofická Krize (Konec filosofie?)

1. Myšlenka konce filosofie je stará; příklady: Hegel, Feuerbach, Marx, Comte; Plessner, Adorno, Habermas, Heidegger
2. Filosofie – terminologická záležitost. Ale pak je nutno se obrátit na etymologii. K ní se váže tradice: filosofie jako láska k moudrosti (resp. touha po moudrosti) (Pythagoras, Platon).
3. Filosofie v tomto smyslu není jen v permanentní krizi jakožto nějaké své situaci, nýbrž je krizí: nejen ví o tom, že není moudrostí, nýbrž jen touhou a úsilím o ni, nýbrž sama sebe vždy znovu a v nových osobách odhaluje jako od moudrosti odlišnou.
4. Výrok Kierkegaardův: filosofie se každým svým krokem vysvléká ze své staré kůže, atd. Jde o rozlišení mezi živou filosofií a mezi její „kůží“, která se může časem opotřebovat, ba může odumřít a může být svlečena a opuštěna.
5. Vztah filosofie k jednotlivým vědeckým disciplínám a k vědě vůbec: je to filosofie, která si zachovává anebo znovu vydobývá svou distanci.

6. To neplatí jen vůči vědě, nýbrž všeobecně vůči veškerým lidským aktivitám a aspiracím; u vědy to je zvláště významné, protože první vědy se vydělily z filosofie a osamostatnily se na jejím podkladě.

7. Filosofie je reflexe kritická, a to kritická také a v jistém smyslu především k sobě. Základ kritičnosti vůči sobě a pak i vůči dalším aktivitám je dán v reflexi, totiž v její složce, kterou nazýváme ek-stasis.

8. Vlastní místo krize každé filosofie (či lépe: každého filosofa) je v „konfrontaci“ s pravdou, přesněji tam, kde se filosof i se svou filosofií ocitá ve světle pravdy, tj. ukazuje se, čím vpravdě jest.

9. Zdroj filosofické krize (a její místo) je tedy totožný (-á) se zdrojem (místem) krize lidské. V krizi je člověk a filosof, jeho životní styl i jeho filosofie sjednoceny v personální unii, ovšem nejen personální unii.

10. Vztah mezi filosofií jakožto reflexí a mezi filosofií jakožto životní „pozicí“, „orientací“ či atitudou má eminentní důležitost. Pravdivost myšlení není možná tam, kde není splněn předpoklad životní, osobní pravdivosti.

11. Proto není filosofie nikdy pouhým myšlením, nýbrž je vždycky také osobním „postojem“. Odtud požadavek „filosofického života“, tj. života, který je důstojný té vysoké filosofické náročnosti myšlenkové.

12. Tu se otvírá možnost reflexe ne jenom nějaké jednotlivé aktivity, ani nějakého celkového stylu práce, celkové praxe, nýbrž reflexe základní životní zakotvenosti resp. aktu zakotvení.

13. Základní akt zakotvení lidského života představuje jakousi výjimku, pronikavě se lišící od jiných lidských aktivit. Každá akce má svůj „předmět“, k němuž míří ve svém zvnějšňování; tím předmětem může být „reálná věc“, ideální předmět, proces atd. (může jím být také jiná akce). Ale existuje „akce“, která nemíří ven, navenek, do vnějšku, a to v žádném smyslu. Akce, která nemá svůj „předmět“ před sebou, která k němu tedy neproniká, aby se ho chopila.

14. Je jediná akce, která neproniká před sebe, nýbrž „pod“ sebe; která nemíří k ničemu, co už je tu, nýbrž k tomu, co „není tu“, ne k minulosti, nýbrž k budoucnosti. Ta odedávna nese jméno víra.

Písek, 12. 12. 81